

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ДЛЯ ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЛИ В ОКУПАЦІЇ АБО ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила численні порушення прав людини, що супроводжуються фізичними та психологічними стражданнями населення. Особливої уваги потребують особи, які перебували в умовах тимчасової окупації або в зоні активних бойових дій, оскільки їхнє право на відшкодування моральної шкоди стикається з істотними труднощами доказування.

У традиційному розумінні цивільного права моральна шкода підлягає доказуванню, зокрема щодо факту її заподіяння, обсягу страждань та причинно-наслідкового зв'язку.

Проте в умовах війни такі вимоги часто є надмірними та фактично унеможливають ефективний захист прав постраждалих. У зв'язку з цим особливого значення набуває застосування презумпції моральної шкоди.

Презумпція моральної шкоди означає юридичне припущення про наявність у потерпілої особи немайнових втрат без необхідності їх детального доказування. Її застосування ґрунтується на загальноновизнаному розумінні того, що перебування в умовах війни, окупації, загрози життю та здоров'ю неминуче спричиняє психоемоційні страждання.

У науковій літературі зазначається, що в умовах війни моральна шкода має об'єктивний характер і не потребує суворого доказування, оскільки самі обставини є достатніми для висновку про її наявність. Такий підхід відповідає принципам справедливості, розумності та ефективного судового захисту.

Необхідність застосування презумпції моральної шкоди щодо осіб, які перебували в окупації або зоні бойових дій, зумовлена рядом факторів.

Насамперед, об'єктивними умовами існування на таких територіях, зокрема постійною загрозою життю, обмеженням свободи пересування, відсутністю доступу до базових потреб, що спричиняє значні психоемоційні страждання.

Характерним в даному випадку є масовим характер порушень прав людини. Індивідуальне доказування моральної шкоди у кожному випадку є непропорційно складним та перевантажує судову систему.

Неабияке значення становить складність або неможливість збирання доказів, оскільки особи часто не мають доступу до документів, свідків або засобів фіксації порушень.

Аналіз судової практики свідчить про поступове формування підходу, відповідно до якого моральна шкода може презюмуватися. Зокрема, у практиці Верховного Суду зазначається, що у певних випадках сам факт негативного впливу на особу є достатнім для висновку про наявність моральних страждань.

Такий підхід є особливо актуальним у справах, пов'язаних із наслідками війни, де стандарт доказування має бути адаптований до реальних умов. Крім

того, зазначена тенденція узгоджується з практикою міжнародних судових інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях нерідко виходить із презумпції моральної шкоди у випадках порушення фундаментальних прав людини.

Використання презумпції моральної шкоди сприяє спрощенню доступу до правосуддя для постраждалих осіб, забезпечує реальне, а не формальне відшкодування шкоди, а також відповідає сучасним викликам, пов'язаним із воєнним станом.

Думається, що найближчим перспективним напрямом має бути нормативне закріплення такої презумпції, зокрема шляхом визначення категорій осіб, щодо яких вона застосовується, та встановлення орієнтовних критеріїв визначення розміру компенсації. Особливого значення набуває інтеграція цих підходів із міжнародними механізмами відшкодування шкоди.

Презумпція моральної шкоди має бути важливим інструментом адаптації цивільного права до умов війни. Її застосування щодо осіб, які перебували в окупації або зоні бойових дій, дозволяє забезпечити ефективний захист прав людини, зменшити процесуальні бар'єри та підвищити рівень справедливості судових рішень.

Вважаємо, що подальший розвиток цього інституту має відбуватися шляхом поєднання судової практики, наукових досліджень та законодавчих змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божик В. І. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 21 жовтня 2022 р.) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2022. 810 с. С. 104–106.
2. Припхан І. І. Проблемні питання здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 21 жовтня 2022 р.) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2022. 810 с. С. 139–143.
3. Фулей Т. Правосуддя у справах щодо воєнних злочинів в Україні: перші виклики. Слово Національної школи суддів України. 2022. № 3–4 (40–41). С. 6–29.
4. Фурса С. Я., Сліпченко О. В. Моральна шкода і її сприйняття під час війни: теорія, законодавство та судова практика. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 1 (42).